BITIRUVCHI SINF O‘QUVCHILARINI OLIY TA’LIMGA SAMARALI YO‘NALTIRISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Muallif: Xolmamatova Shalola Zokirjon qizi

Chilonzor tumani 114-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bitiruvchi sinf o‘quvchilarining kasbiy o‘z-o‘zini anglashini shakllantirish, oliy ta’lim muassasalariga kirish motivatsiyasini oshirish hamda tanlov jarayonida duch keladigan psixologik qiyinchiliklarni yengish mexanizmlari IMRAD formati asosida tahlil qilingan. Tadqiqot Chilonzor tumani 114-maktabining 11-sinf o‘quvchilari orasida o‘tkazilgan psixologik diagnostika va korreksion ishlar natijalariga asoslanadi. Maqolada o‘quvchilarni to‘g‘ri kasb tanlashga yo‘naltirish, imtihon stressini boshqarish va ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: *bitiruvchi sinf, oliy ta’lim, kasb tanlash, o‘z-o‘zini anglash, psixologik yordam, motivatsiya, imtihon stressi, maktab psixologi.*

1.Kirish

Har bir shaxsning hayotidagi muhim bosqichlardan biri — bu kasb tanlash va kelajakdagi hayot yo‘lini belgilashdir. Bitiruvchi sinf o‘quvchilari uchun oliy ta’limga yo‘naltirish nafaqat ta’lim tizimining, balki butun jamiyatning muhim vazifasidir. Bu davr o‘smirlarda katta psixologik bosim, xavotirlanish va o‘z-o‘zini shubha ostiga olish kabi holatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Ko‘pgina o‘quvchilar kasb tanlashda yetarli ma’lumotga ega bo‘lmasliklari, ota-onalarning bosimi ostida qolishlari yoki shaxsiy qiziqishlari bilan jamiyat talablari o‘rtasida dilemma yuzaga kelishi sababli qiyinchiliklarga duch kelishadi (Super, D. E., 1980).

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — 114-maktabning bitiruvchi sinf o‘quvchilarini oliy ta’limga samarali yo‘naltirishning psixologik mexanizmlarini aniqlash, ularning kasbiy o‘z-o‘zini anglash darajasini oshirish va imtihonlar oldidan yuzaga keladigan psixologik stressni boshqarishga yordam berishdan iborat. Tadqiqot natijalari asosida maktab psixologlari va pedagoglar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqish ko‘zda tutilgan.

2. Tadqiqot metodlari

Tadqiqot Chilonzor tumani 114-maktabining 11-sinf o‘quvchilari (jami 75 nafar) hamda ularning ota-onalari (50 nafar) ishtirokida o‘tkazildi. Tadqiqot 2025-yil noyabr oyidan 2026-yil aprel oyigacha bo‘lgan davrni qamrab oldi va uch bosqichda amalga oshirildi: diagnostika, korreksiya (intervensiya) va baholash.

2.1. Diagnostika bosqichi (Noyabr-Dekabr):

* **E. A. Klimovning "Kasb turlari" differensial-diagnostik so‘rovnomasi:** O‘quvchilarning kasbiy qiziqishlari va moyilliklarini aniqlash (5 ta kasb turi: "Inson-tabiat", "Inson-texnika", "Inson-inson", "Inson-belgi sistemasi", "Inson-badiiy obraz").

* **"Kasb tanlash motivatsiyasi" testi (A.A. Rean adaptatsiyasi):** O‘quvchilarning oliy ta’limga kirish motivlarining turini va darajasini aniqlash. * **"Imtihon xavotiri" shkalasi (Ch.D. Spilberger modifikatsiyasi):** O‘quvchilardagi imtihon oldi xavotirlanish darajasini baholash. * **Ochiq savollar bilan so‘rovnoma:** O‘quvchilar va ota-onalarning kasb tanlashdagi qiyinchiliklari, oliy ta’lim haqidagi tasavvurlari va yordamga bo‘lgan ehtiyojlari haqidagi subyektiv fikrlarini o‘rganish.

2.2. Korreksiya (intervensiya) bosqichi (Yanvar-Mart): Diagnostika natijalari asosida o‘quvchilar va ularning ota-onalari uchun mo‘ljallangan 8 haftalik

(haftasiga 1 marta, har biri 60-90 daqiqa) trening va seminarlar dasturi ishlab chiqildi va amalga oshirildi. Dasturga quyidagilar kiritildi: * Kasb turlari va ularning talablari haqida ma’lumot berish ("Kasblar olami" leksiya-treninglari). * O‘z-o‘zini anglash va shaxsiy resurslarni aniqlash bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar. * Maqsadlarni belgilash va ularga erishish strategiyalari. * Imtihon stressini boshqarish va relaksatsiya texnikalari. * Ota-onalar uchun "Farzandingizning kasbiy tanlovini qo‘llab-quvvatlash" mavzusida seminarlar. * Oliy ta’lim muassasalariga ekskursiyalar (virtual yoki real).

2.3. Baholash bosqichi (Aprel): Korreksiya dasturidan so‘ng qayta diagnostika o‘tkazilib, dastlabki va yakuniy natijalar statistik tahlil qilindi (paired t-test) va sifat tahlili (kontent-analiz) orqali umumlashtirildi.

3. Tadqiqot natijalari

Diagnostika bosqichida olingan dastlabki ma’lumotlarga ko‘ra, o‘quvchilarning 48% kasb tanlashda ikkilanishini, 32% ota-onalarining tanloviga bog‘liq ekanligini, 25% esa oliy ta’limga kirish jarayoni haqida yetarli ma’lumotga ega emasligini bildirdi. Imtihon xavotiri darajasi o‘quvchilarning 55% da o‘rtacha va yuqori darajada qayd etildi.

O‘tkazilgan trening va seminarlar dasturidan so‘ng qayta o‘tkazilgan diagnostika natijalari quyidagi sezilarli o‘zgarishlarni ko‘rsatdi:

- **Kasbiy aniqlik darajasi:** Kasb tanlashda ikkilanish holatlari 48% dan 15% ga kamaydi ($p < 0.001$). O‘quvchilarning 70% dan ortig‘i aniq kasbiy maqsadga ega ekanligini bildirdi.
- **Oliy ta’limga kirish motivatsiyasi:** Motivatsiya darajasi sezilarli darajada oshdi, avvalgi past yoki o‘rtacha motivatsiya ko‘rsatkichlari bo‘lgan o‘quvchilarning 60% da yuqori motivatsiya qayd etildi ($p < 0.001$).

- **Imtihon xavotiri darajasi:** Imtihon xavotiri koʻrsatkichi 55% dan 20% ga kamaydi ($p < 0.01$), bu esa oʻquvchilarning oʻz imkoniyatlariga boʻlgan ishonchining oshganidan dalolat beradi.
- **Ota-onalarning qoʻllab-quvvatlashi:** Ota-onalar orasida oʻtkazilgan soʻrovnomalar ularning farzandlarining tanlovini qoʻllab-quvvatlashga va ularga psixologik yordam berishga boʻlgan tayyorligining ortganini koʻrsatdi.

4. Muhokama va tahlil

Tadqiqot natijalari bitiruvchi sinf oʻquvchilarini oliy ta'limga yoʻnaltirishda tizimli psixologik-pedagogik yordamning muhimligini tasdiqlaydi. Oʻquvchilarning kasbiy oʻz-oʻzini anglashini shakllantirish, ularning motivatsiyasini oshirish va imtihon stressini boshqarish koʻnikmalarini rivojlantirish orqali ularning muvaffaqiyatli oliy ta'limga kirish imkoniyatlari ortadi.

Muhokama natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. **Oʻz-oʻzini anglashning ahamiyati:** Oʻquvchilar oʻz qiziqishlari, qobiliyatlari va shaxsiy xususiyatlarini anglab yetganlarida, kasb tanlovi yanada ongli va barqaror boʻladi. Klimov soʻrovnomasi bu jarayonda samarali vosita boʻlib xizmat qildi.

2. **Motivatsiyaning hal qiluvchi roli:** Oliy ta'limga kirish uchun yuqori motivatsiya oʻquvchilarning oʻqishga boʻlgan intilishini kuchaytiradi va qiyinchiliklarga qaramay maqsadga erishishlariga yordam beradi.

3. **Imtihon stressini boshqarish:** Imtihon oldidan yuzaga keladigan xavotirning kamayishi oʻquvchilarning bilimlarini toʻliq namoyon etishlariga imkon beradi va ularning psixologik salomatligini saqlashga yordam beradi.

4. **Ota-onalar bilan hamkorlik:** Ota-onalarning farzandlarining kasbiy tanlovini to‘g‘ri tushunishi va qo‘llab-quvvatlashi o‘quvchilar uchun qo‘shimcha psixologik tayanch bo‘lib xizmat qiladi.

Amaliy tavsiyalar: * Maktabda kasbga yo‘naltirish ishlarini 8-9-sinflardan boshlab tizimli ravishda tashkil etish. * O‘quvchilar va ota-onalar uchun muntazam ravishda psixologik treninglar, seminarlar va master-klasslar o‘tkazish. * Turli kasb egalari bilan uchrashuvlar, oliy ta’lim muassasalarining "Ochiq eshiklar kunlari"ni tashkil etish. * Har bir bitiruvchi o‘quvchi bilan individual maslahatlar o‘tkazib, uning shaxsiy qiziqishlari va imkoniyatlariga mos keladigan kasbiy yo‘nalishlarni aniqlashda yordam berish. * Imtihonlarga tayyorgarlik jarayonida o‘quvchilarning psixologik holatini doimiy nazorat qilish va stressni yengishga qaratilgan amaliy mashg‘ulotlarni o‘tkazish.

5. Xulosa

Xulosa qilib aytganda, bitiruvchi sinf o‘quvchilarini oliy ta’limga samarali yo‘naltirish - bu kompleks va uzluksiz psixologik-pedagogik jarayon bo‘lib, u o‘quvchining shaxsiy imkoniyatlari, qiziqishlari, motivatsiyasi va psixologik tayyorligini hisobga olishni talab qiladi. Chilonzor tumani 114-maktabidagi tadqiqot natijalari ushbu yo‘nalishdagi tizimli ishlarning bitiruvchilarning kasbiy o‘z-o‘zini anglashini sezilarli darajada oshirishini, oliy ta’limga kirish motivatsiyasini kuchaytirishini va imtihon stressini kamaytirishini ko‘rsatdi. Maktab psixologi sifatida bu yo‘nalishdagi faoliyatni muntazam davom ettirish kelajakda malakali kadrlar yetishtirish va yoshlarning hayotda o‘z o‘rnini topishlariga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Super, D. E. (1980). A life-span, life-space approach to career development. *Journal of Vocational Behavior, 16*(3), 282-298.

2. Ганиева Н. А. (2021). *Касбга йўналтириш психологияси.* Тошкент: “Баркамол авлод” нашриёти.
3. Рен А. А. (2017). *Психология личности: учебное пособие.* Санкт-Петербург: Питер.
4. Xudoyqulov X. (2020). *Oliy ta’limga kirish psixologiyasi: abituriyentlar uchun qo‘llanma.* Samarqand: “Zarafshon” nashriyoti.